

УДК 336.71(477)

Цибульська Н.Б.
кандидат економічних наук,
асистент кафедри банківського і страхового бізнесу
Львівського національного університету імені Івана Франка

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО РЕЙТИНГУВАННЯ В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT OF BANK'S RATING IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено зародження банківського рейтингування в Україні. Визначено інституційно-правові передумови діяльності рейтингових агентств. Вивчено демонополізацію ринку рейтингових послуг. Описано втрату репутації міжнародних рейтингових агентств. Досліджено виникнення нових уповноважених рейтингових агентств.

Ключові слова: банк, рейтинг, банківське рейтингування, рейтингове агентство, рейтингова послуга.

АННОТАЦИЯ

В статье исследовано зарождение банковского рейтингования в Украине. Определены институционально-правовые предпосылки деятельности рейтинговых агентств. Изучена демонополизация рынка рейтинговых услуг. Описана потеря репутации международных рейтинговых агентств. Исследовано возникновение новых уполномоченных рейтинговых агентств.

Ключевые слова: банк, рейтинг, банковское рейтингование, рейтинговое агентство, рейтинговая услуга.

ANNOTATION

In article germination of bank's rating in Ukraine have been investigated. The institutional and legal conditions of rating agencies activity have been identified. The demonopolization rating services market has been studied. A loss of reputation of international rating agencies has been described. The nascence of new authorized rating agencies has been investigated.

Keywords: bank, rating, bank's rating, rating agency, rating service.

Вступ. В умовах збереження кризових явищ не лише у вітчизняній, але й світовій економіці особливо гостро постає проблема забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської системи. Банківська система все ще залишається занадто чутливою до впливу негативних внутрішніх та зовнішніх чинників. Тому подальший її розвиток залежить від ефективного та професійного управління, що спирається на чітку аналітичну базу та методичних підходів визначення поточного фінансового стану банку, його потенційних можливостей та слабких сторін.

Аналіз дослідження останніх публікацій. Дослідження щодо банківського рейтингування привертають увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків. Зокрема, теоретико-методологічним засадам розвитку банківського рейтингування присвячено праці таких науковців: В. Батковський, О. Богатов, В. Вітлінський, Д. Гапчич, Л. Долінський, А. Кармінський, В. Кочетков, О. Лаврушин, Р. Михайлюк, О. Пернарівський, Д. Пліон, Т. Сааті, Л. Свистун, Дж. Сінкі, Ч. Тапієро, І. Фішер, О. Шнек та ін. Питанням розроблення мето-

дичних підходів до рейтингового оцінювання банків приділяли увагу науковці-практики, зокрема такі, як: П. Гармидаров, В. Кромоннов, Р. Набок, А. Незнамова, Є. Ширинська, О. Шматов та інші.

Постановка завдання. Наукові напрацювання стосовно розвитку банківського рейтингування хоча і досить значні, проте проблеми визначення рейтингу банку з урахуванням вітчизняної специфіки банківської діяльності залишаються недостатньо розробленими як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Саме це зумовило вибір теми статті та її актуальність і науково-практичну значимість.

Метою статті є дослідження розвитку банківського рейтингування в Україні. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

- дослідити зародження банківського рейтингування в Україні;
- визначити інституційно-правових передумови діяльності рейтингових агентств;
- охарактеризувати демонополізацію ринку рейтингових послуг;
- описати втрату репутації міжнародних рейтингових агентств;
- дослідити виникнення нових уповноважених рейтингових агентств.

Результати. Історично процес розвитку банківського рейтингування варто поділити на кілька етапів. Критерієм поділу було обрано активність створення рейтингових агентств та ефективність надання ними рейтингових послуг банкам. Тому доцільно виділити такі п'ять етапів розвитку банківського рейтингування, а саме: 1994–2000 рр. – зародження банківського рейтингування; 2001–2005 рр. – формування інституційно-правових передумов діяльності рейтингових агентств; 2005–2007 рр. – демонополізація ринку рейтингових послуг; 2008–2009 рр. – втрата репутації міжнародних рейтингових агентств; 2010 р. і донині – виникнення нових уповноважених рейтингових агентств. Отже, розглянемо кожен етап детально.

Перший етап (1994–2000 рр.) – розпочався у 1994 р., коли Українська фінансова група першою в Україні представила інтегральний рейтинг 20 провідних банків. Розробником рейтингової оцінки банків за універсальною системою «CAMEL» були фахівці за керівництва профе-

соро О. Шарова. У цьому рейтингу перевагу надано оцінці якості активів та ефективності системи управління. Вперше подав також рейтинг банків аналітичний відділ банку «ІНКО», який за підсумками 1993 р. провів ранжування банків за величиною отриманого прибутку. Аналітичний відділ банку «ІНКО» паралельно представив інтегральний рейтинг банків. У рейтинговій таблиці щодо банків були наведені такі показники: місце дислокації головної контори, кількість філій, сумарні активи, сумарні зобов'язання, робочі активи, капітал, статутний фонд, норма прибутку на капітал, прибутковість акцій, рентабельність доходних активів, крос-коєфіцієнт, фондова капіталізація, рентабельність пасивів, інтегральний показник, власні фонди, прибуток [1, с. 175].

Більш серйозну роботу організувала інформаційно-аналітична фірма «Калина». На основі систематизованої інформації фахівці цієї фірми публікували свої рейтинги банків у відкритій пресі. У 1995 р. фірма агрегувала інформацію за 130 банками із 230 зареєстрованих і публікувала їх в бюлетені «Фінансові ризики». Дані розкривали динаміку основних диференційних показників (у тому числі коєфіцієнт Кука) за більшою групою банків на всьому інтервалі часу, впродовж якого проводились спостереження.

Однак основні зусилля у збиранні інформації та забезпеченні регулярної публікації рейтингів й іншої статистичної інформації взяла на себе заснована у 1993 р. Асоціація українських банків. Створені при ній спершу Інформаційно-аналітичний центр (ІАЦ) «Бліц-інформ», а згодом – «Банк-інформ» забезпечили сталість подачі статистичної інформації про банки України у засобах масової інформації. «Банк-інформ» для виведення інтегрального рейтингу банків адаптував методикку В. Кромонова до плану рахунків українських банків і регулярно виконував розрахунки за допомогою програмного комплексу «ДІНА» за даними балансів. За підсумками 1995 р. ІАЦ «Бліц-інформ» було прорейтинговано 112 вітчизняних банків за такими основними показниками: статутний капітал і валюта балансу. У 1996 р. Асоціація українських банків за підтримки аналітичної групи банку «Ажіо», спільно з тижневиком «Галицькі контракти», вперше опублікувала скорочені баланси 124 банків та рейтинг цих банків за показниками: валюта балансу, власні кошти, статутний капітал, вклади громадян, прибуток [1, с. 177]. Проте, як бачимо, це швидше були банківські ренкінги, аніж рейтинги, оскільки вони будувалися тільки на абсолютних показниках банків.

Другий етап (2001–2005 рр.) – формування інституційно-правових передумов діяльності рейтингових агентств, яке розпочалося з підписання у квітні 2004 р. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 208-р «Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцін-

ки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання» [2]. У цьому документі визначаються основні вимоги до рейтингових агентств, яким на той час відповідало лише одне національне рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг». Це агентство надавало послуги у сфері незалежної оцінки кредитоспроможності суб'єктів-позичальників з присвоєнням кредитних рейтингів за українською національною шкалою [3]. Починаючи з 2003 р., рейтингові оцінки агентства офіційно визнаються Міністерством фінансів України, а з 2004 р. «Кредит-Рейтинг» набуває статусу уповноваженого агентства Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР) для присвоєння кредитних рейтингів суб'єктам господарювання, галузям економіки та регіонам.

Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг» надавало такі рейтингові послуги: присвоєння кредитних рейтингів підприємствам, банкам, страховим компаніям, органам місцевого самоврядування за Національною шкалою кредитних рейтингів, спеціально розробленою для оцінки рівня кредитного ризику в умовах українського ринку; присвоєння внутрішніх кредитних рейтингів окремим борговим зобов'язанням позичальника (облігаціям, кредитам) за національною шкалою; консультаційні послуги з питань отримання міжнародних кредитних рейтингів від «Moody's Investor Service», «Fitch Ratings» та «Standard&Poor's».

Застосування банківських рейтингів як інструмента регулювання впливає також з вимог Базельського комітету банківського нагляду, який у червні 2004 р. прийняв нові рекомендації щодо стандартів капіталу для здійснення кредитних операцій («Базель-2»). Згідно з цими вимогами, обсяг резервних відрахувань банку залежить від кредитного рейтингу позичальника. Тому банки зацікавлені не лише у тому, аби отримати кредитний рейтинг, а й у тому, щоб такий рейтинг мали їхні позичальники та емітенти фінансових інструментів. Після впровадження вимог Базельського комітету окреслилися тенденції посилення ролі національних рейтингових агентств.

Третій етап (2005–2007 рр.) – монополізація ринку рейтингових послуг характеризується приходом на український ринок рейтингових послуг трьох міжнародних рейтингових агентств: «Standard&Poor's», «Moody's» та «Fitch». Велика кількість українських банків користуються послугами як міжнародних, так і національних рейтингових агентств, оскільки кожна міжнародна рейтингова агенція намагається закріпити свої позиції у сфері рейтингування банків у більшості країн світу, в тому числі й в Україні. Так, у 2005 р. в Україні розпочалася діяльність одного із лідерів світового рейтингування – агенції «Standard&Poor's», 22 травня 2006 р. міжнародне рейтингове агентство «Moody's Investors Service» запровадило українську національну рейтингову шкалу, як

і рейтингове агентство «Fitch» у липні 2006 р. [4, с. 40]. Результати засвідчують зростаючу популярність іноземних рейтингових агентств: у 2004 р. скористалося послугами іноземних агентств 14 банків I і II груп, у 2005 р. – 21, у 2006–2007 рр. – 34 банки. Найактивнішою серед міжнародних компаній у сфері рейтингування банків було РА «Moody's», послугами якого користувалися 75% банків I групи і 53,33% банків II групи. Вітчизняні рейтингові агентства мали меншу популярність: у 2004 р. присвоєно рейтинг 7 банкам I та II груп, у 2005 р. – 8, у 2006–2007 рр. – 27 [5]. Банки III і IV груп послуговувалися переважно вітчизняними рейтинговими агентствами, що зумовлено їх орієнтацією на внутрішній ринок. Наприкінці 2007 р. рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг» здійснило ранжування 56 українських банків за позичальниками і 27 – за борговими інструментами [3].

Станом на 31.12.2007 р. міжнародний рейтинг «Moody's» мав 31 український банк, «Fitch» – 19, «Standard&Poor's» – лише 3 банки (Укрсоцбанк, Кредобанк і Надра) [3]. Українські банки відмовляються від одночасної підтримки декількох рейтингів міжнародних рейтингових агентств, оскільки це обходиться у 50-300 тис. дол. США у рік. Однак банки з іноземним капіталом, які функціонують на українському ринку, замовляють рейтинг виключно в іноземних рейтингових агентствах для запозичення дешевих кредитних ресурсів на світовому міжбанківському ринку.

Четвертий етап (2008–2009 рр.) – зниження репутації міжнародних рейтингових агентств. Необхідно зазначити, що у зв'язку зі світовою фінансово-економічною кризою в Україні спостерігаються доволі напружені відносини між банками та рейтинговими агентствами. Перший гучний скандал навколо рейтингування відбувся навесні 2008 р., коли рейтингове агентство «Standard&Poor's», незважаючи на аргументи НБУ та інших органів влади, опублікувало негативний прогноз щодо банківської системи України. Вже навесні 2009 р. «Moody's» понизив рейтинг більшості вітчизняних банків. Це було пов'язано зі зміною методології оцінки, яку використовувало агентство. Крім того, зниження рейтингу спостерігалось у банках, які мали державну підтримку, а незмінними залишалися рейтинги банків з іноземним капіталом.

Так, наприкінці 2008 р. міжнародне рейтингове агентство «Fitch Ratings» знизило рейтинг «Родовід Банку» до рівня D, зафіксувавши перший дефолт у банківській системі України. Під дефолтом «Fitch Ratings» розуміє наступне: неспроможність банку своєчасно сплатити основну суму боргу чи/і проценти за фінансовими зобов'язаннями; початок процедури банкрутства. Проте «Родовід Банк» був незгідний із таким рейтингом і звинуватив агентство в неадекватній оцінці. Враховуючи ці обставини,

багато українських банків відмовилося від послуг міжнародних рейтингових агентств.

П'ятий етап (2010 р. і до нині) – виникнення нових уповноважених рейтингових агентств. У результаті конкурсу, проведеного НКЦПФР у 2010 р., статус уповноважених отримали три рейтингові агентства: «IBI-Rating», «Рюрік» та «Експерт-Рейтинг».

Рейтингове агентство «IBI-Rating» розпочало свою діяльність на ринку рейтингових послуг у лютому 2005 р., відтак статус уповноваженого набуло 13.03.2010 р. [6]. «IBI-Rating» надає такі рейтингові послуги: визначає кредитні рейтинги суб'єктів господарювання, рейтинги фінансової стійкості банків та страхових компаній, рейтинги корпоративного управління та професійної надійності суб'єктів господарювання. Протягом 2011 р. це рейтингове агентство здійснило рейтингування 11 банків [6].

Зазначимо, що 20.03.1992 р. було створено інвестиційно-фінансову компанію «Рюрік», основною метою заснування якої була комерційна та комісійна діяльність з цінними паперами, а також інформаційно-консультаційні послуги власникам цінних паперів. Згодом у компанії «Рюрік» зміщувалися акценти роботи і наприкінці 1994 р. було прийнято рішення про повну відмову від комерційної та комісійної діяльності з цінними паперами з метою зосередження на інформаційно-консультаційних послугах та науково-практичних дослідженнях у сфері аналізу фінансового ринку. У зв'язку з цим інвестиційно-фінансову компанію було реорганізовано у ТОВ «Рюрік». Відповідно до рішення НКЦПФР 07.04.2010 р. НРА «Рюрік» було віднесено до уповноважених РА. Станом на 17.11.2011 р. НРА «Рюрік» здійснило рейтингування 7 банків [7].

У лютому 2005 р. при редакції журналу «Експерт Україна» був створений відділ рейтингових оцінок, який у квітні 2006 р. реорганізований у Рейтинговий центр ТОВ «Експерт Україна», що присвоював індивідуальні кредитні рейтинги на добровільних засадах. У січні 2007 р. Рейтинговий центр було перетворено на рейтингове агентство «Експерт-Рейтинг». Протягом 2008 р. агентство удосконалювало методологічну базу, у 2009 р. – уперше присвоїло індивідуальний кредитний рейтинг банку, а з 2010 р. – отримало від НКЦПФР статус уповноваженого рейтингового агентства [8]. Його найпопулярнішим продуктом є рейтинг банків на основі публічної інформації (рі-рейтинг), що замовляється не власне банками, а їх потенційними інвесторами та контрагентами. Якість такого рейтингу залежить від інформації, яка розкривається об'єктами рейтингування. Протягом 2011 р. рейтингове агентство «Експерт-Рейтинг» присвоїло рейтинги 7 банкам [8].

З метою підвищення якості рейтингових оцінок, авторитету уповноважених рейтингових агентств, недопущення недобросовісної конкуренції та запобігання монополізації ринку рейтинго-

ві агентства «ІВІ-Рейтинг», «Рюрік» та «Експерт-Рейтинг» підписали Меморандум про взаємодію та дотримання етичних норм і стандартів поведінки на ринку рейтингових послуг України. Меморандум, зокрема, передбачає: спільну роботу щодо удосконалення законодавчого поля ринку рейтингових послуг; спільну розробку та затвердження Єдиного етичного кодексу для рейтингових агентств, дотримання якого дало б змогу підвищити якість рейтингових оцінок та не допускати щодо інвесторів, страхувальників та кредиторів дій, несумісних із загальноприйнятими принципами етики й моралі; здійснення обміну інформацією (яка не є конфіденційною чи інсайдерською) між уповноваженими рейтинговими агентствами з метою покращення якості кредитних рейтингів та завчасного виявлення неправдивої інформації, що надається клієнтами рейтингових агентств тощо [9].

У березні 2012 р. НКЦПФР провела конкурс з визначення уповноважених рейтингових агентств, у результаті якого цей статус отримало ще три агентства: «Кредит-Рейтинг», «Українське кредитно-рейтингове агентство» та «Стандарт-Рейтинг».

Товариство з обмеженою відповідальністю «Українське кредитно-рейтингове агентство» розпочало свою діяльність у сфері рейтингування з січня 2011 р. До цього часу основним напрямом діяльності компанії була розробка, впровадження та підтримка комплексних ІТ-рішень для фінансового ринку та державних установ, у тому числі для оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання. На початку 2011 р. фахівцями компанії була розроблена автоматизована модель аналізу фінансової стійкості банку. Використовуючи цю модель, рейтингове агентство здійснило дослідження фінансової стійкості низки банків за публічною інформацією з присвоєнням кредитних рейтингів за Національною рейтинговою шкалою. Станом на 01.09.2012 р. ТОВ «Українське кредитно-рейтингове агентство» присвоїло рейтинги 20 банкам [10].

Товариство з обмеженою відповідальністю «Рейтингове агентство «Стандарт-Рейтинг» створено в жовтні 2010 р. в Україні як дочірню структуру британської рейтингової компанії GPRC «StandardRating». Основним завданням агентства є: забезпечення регулярних рейтингових досліджень за різними сегментами фінансового ринку; адаптація міжнародних підходів рейтингування до реалій вітчизняного фінансового обліку та звітності; популяризація ідей інвестування та ведення бізнесу з компаніями та банками з колишніх союзних республік. У квітні 2012 р. НКЦПФР внесла рейтингове агентство «Стандарт-Рейтинг» (Україна) до реєстру уповноважених рейтингових агентств. Станом на 01.01.2012 р. агентство сформувало рейтинг надійності 35 банків [11].

Виникнення на ринку рейтингових послуг нових уповноважених рейтингових агентств зумовлене, на нашу думку, низкою переваг, а саме: скороченням строків присвоєння рейтингів, збільшенням публікації рейтингів банків, зниженням вартості рейтингових послуг.

Висновки. Банківське рейтингування розвивається значними темпами як на міжнародному, так і національному рівнях, тому рейтинги стають невід'ємним атрибутом банків як засіб виходу на внутрішні та зовнішні ринки. Використання рейтингових оцінок банків призведе до: зростання довіри до вітчизняних емітентів та покращення інвестиційної привабливості українських банків і країни загалом; підвищення ефективності інформаційного забезпечення при прийнятті інвестиційних рішень; зростання надійності та можливості передбачати наслідки фінансових операцій за рахунок наявності незалежної кваліфікованої думки третьої особи; збільшення обсягів кредитних та депозитних операцій та поліпшення їх якості внаслідок зменшення витрат на збирання та оброблення інформації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тиркало Р.І. Фінансовий аналіз комерційного банку : основи теорії, експрес-діагностика, рейтинг : навч. посіб. / Р.І. Тиркало, З.І. Щибиволок. – К. : Слобожанщина, 1999. – 236 с.
2. Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 208-р від 01.04.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.zakon.nau.ua>
3. Офіційний сайт РА «Кредит-Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : www.credit-rating.com.ua
4. Богута Н. Fitch пришел / Н. Богута // Эксперт. – 2006. – № 26. – С. 40.
5. Жулінська К.М. Дослідження ринку рейтингових послуг для банків України / К.М. Жулінська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/4333/1/24_2007.pdf.
6. Офіційний сайт РА «ІВІ-Rating» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibi.com.ua>.
7. Офіційний сайт НРА «Рюрік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rurik.com.ua>.
8. Офіційний сайт РА «Експерт-Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.expert-rating.com>.
9. Перспективи розвитку ринку рейтингування [Електронний ресурс]. – Цінні папери. – 2010. – № 47(641). – Режим доступу : http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=641&pub=4877.
10. Офіційний сайт ТОВ «Українське кредитно-рейтингове агентство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucra.com.ua>.
11. Офіційний сайт ТОВ «Рейтингове агентство «Стандарт-Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.standard-rating.com>.